

Vergeten kunstelier Charlier uit Leuven (*)

Patrick Valvekens

Een bijna verdwenen facet van een Leuvens aardewerkbedrijf uit de “belle époque”. Relicten van het atelier Charlier in het Leuvense straatbeeld.

In 1870 wordt in Leuven **Arthur Charlier** geboren, zoon van Jean Baptiste Adolphe, een handelsvertegenwoordiger en uitbater van een stoomspinnerij in de Mechelsestraat. Na het overlijden van zijn ouders (Adolphe †1910 en Emilie Masuit †1909) decoreert Arthur hun **grafplaat met een ceramiektableau** met de voorstelling van de gekruisigde, geflankeerd door de patroonheiligen van zijn ouders, naar analogie van een middeleeuws epitaaf. Onderaan, tussen de portretten van de overledenen, bevindt zich de inscriptie RIP omgeven door art nouveau bladmotieven.

Op het einde van de negentiende eeuw begint Arthur een **ceramiek- en brandglasatelier** op de **Kapucijnenvoer**, nadien in de **Goudsbloemstraat**. Dan is hij reeds herhaaldelijk werkzaam voor de gegoede burgerij en onder meer ook voor de hertog van Arenberg. Voor deze laatste vervaardigt hij niet alleen een aantal glasramen, maar ook luxegleiswerk uit zijn atelier valt in de smaak van de hertog.

Rond de eeuwwisseling kent de stad Leuven een drukke bouwactiviteit en de huizen van de gegoede burgerij, in neostijlen of in de pas opkomende art nouveaustijl, worden opgesmukt met glasramen en keramiek. Ook de buitengevels worden getooid met decoratieve taferelen in polychrome tegels. Vooral in deze eerste periode decoreert Charlier talrijke **deur- en vensterbekroningen** met florale of gehistorieerde tegels.

Het oorspronkelijke ouderlijke huis in de **Mechelsestraat**, evenals de aanpalende woningen bevatten thans nog een gedecoreerd fronton boven de deur (Mechelsestraat 181, 183, 185, het fronton van nr. 179 werd overpleisterd).

Graf van de ouders (Adolphe †1910 en Emilie Masuit †1909), voormalig kerkhof Parkabdij

Mechelsestraat nr 183, floraal fronton in polychroom aardewerk door Arthur Charlier

(*): Met dank aan Paul Victor Maes, aan KADOC Leuven en in het bijzonder aan mevrouw Simone Verdell.

Tegeltableau "la cuisine" eertijds aanwezig in de woning van Arthurs ouders in de Tessenstraat, polychroom aardewerk, rechtsonder gesigeneerd Charlier Louvain (verdwenen)

Wanneer zijn ouders in het begin van de 20ste eeuw naar de **Tessenstraat 3** verhuizen, voorziet hij de gevel, evenals een groot deel van het interieur van **decoratief aardewerk**. We komen op dit facet van de productie straks terug.

Ondertussen is Arthur gehuwd met Bertha Angeline Beckers, die hem 4 zonen en 3 dochters schenkt. De zonen komen later allen in het atelier van vader terecht, en zelfs de dochter Berthe helpt bij het decoreren van het aardewerk. Gezien de hoge eisen van zijn cliënteel zoekt Charlier naar middelen om de kwaliteit van zijn producten te verbeteren.

Vóór 1900 reeds komt hij in contact met **kanunnik Armand Thiéry** (1868-1955), theoloog, filosoof, kunsthistoricus en zelfs scheikundige. In hun streven naar perfectie experimenteren beiden met allerlei grondstoffen en technieken om de kwaliteit van het glas- en aardewerk tot een niveau te brengen dat de vergelijking kan doorstaan met eeuwenoude, of vermaarde buitenlandse producten. Op aanraden van Thiéry gebruikt Charlier voor zijn aardewerk een grondlaag afkomstig van de vroegere Kartuis. Die grond, rijk aan mangaan, zal hij blijven gebruiken tot vóór de Tweede Wereldoorlog, wanneer zijn samenwerking met Thiéry ophoudt.

Kanunnik Armand Thiéry, met links van hem de jonge Jacques Charlier

Kanunnik Thiéry, die vanaf de eeuwwisseling een vooraanstaande plaats inneemt in het universitaire en culturele leven van de stad, brengt Charlier in contact met de Leuvense neogotiekers Helleputte en Langerock, en met de beeldhouwers Vermeylen en Benoît en Joseph Van Uytvanck.

Vanaf 1899 is Thiéry betrokken bij de bouw van het Leo XIII-seminarie in de Vesaliusstraat, waarin hij een deel van zijn familiefortuin investeert om het complex uit te breiden en uit te bouwen tot een schrijn van de Leuvense kunstambachten op dat ogenblik. In 1907-08 breidt hij het complex uit met het H.-Harthuis en in de kelderverdieping laat hij Charlier de geglazuurde tegelwanden decoreren met polychrome pauwenmotieven. In de professorenrefter decoreert Charlier de schouwwand met een tafereel dat de legende van de H. Hubertus en het wonderbaarlijke hert uitbeeldt.

Door de talrijke opdrachten is Arthur Charlier ondertussen genoodzaakt zijn atelier uit te breiden en rond 1900 reeds vestigt hij zich in een ruim herenhuis met tuinen en bijgebouwen in de **Sint-Annastraat**, nabij de Predikherenkerk. Het pand ligt naast een bocht van de Dijle en Arthur kan zijn atelier vlak aan het water inrichten, waarvan hij dankbaar gebruik maakt voor de vervaardiging van zijn aardewerk.

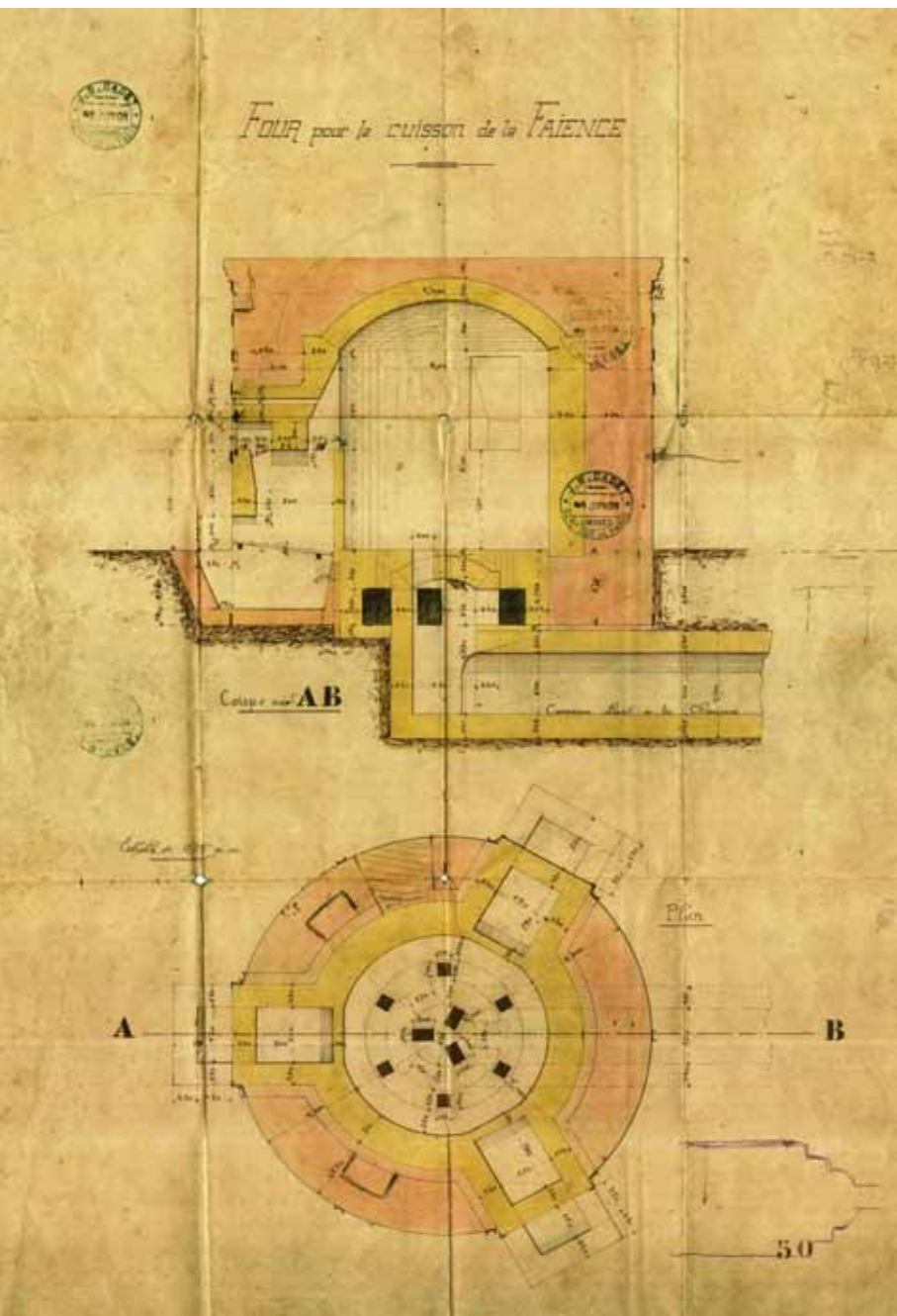

Het atelier van Charlier in de Sint-Annastraat met inscriptie boven de poort

Hij bouwt een kleine oven om zijn brandglas te vervaardigen en een grote oven voor zijn aardewerk en porselein.

Detail uit het kadasterplan van Leuven (1910) met situering van de woning en atelier van Charlier in de Sint-Annastraat nr. 137

Ontwerptekening van de grote, driedelige oven die Charlier laat bouwen in de Sint-Annastraat voor het bakken van aardewerk (1908)

Wanneer Thiéry in 1912 de vervallen **Sint-Geertruiabdij** opkoopt en een volledig restauratieprogramma opstelt, betreft hij hierbij niet alleen de bekendste Leuvense architecten, beeldhouwers en schilders, ook Arthur Charlier wordt aangetrokken om glasramen te vervaardigen voor de nieuw gebouwde kapel op het binnenplein. In de abdijgebouwen voorziet Charlier talrijke plaatsen van glasramen, maar decoreert ook schouwen, keukeninterieurs, vensterbanken en trapafsluitingen van gedecoreerde tegels en aardewerk. Het grootste deel hiervan verdween een 20-tal jaar geleden door systematische plundering van de leegstaande gebouwen.

Een ander merkwaardig product van de samenwerking tussen Charlier en Thiéry ontstaat eveneens tijdens de Eerste Wereldoorlog. Na de brandramp van 1914 wordt in Leuven, mede door toedoen van kanunnik Thiéry het comité **“Art et charité”** opgericht, met als doel kunst en liefdadigheid te verbinden. Een onderdeel hiervan is het Leuvens **speelgoedproject**, waarbij vooral houten speelgoed getoond wordt, vervaardigd door Belgische krijgsgevangenen.

Kinderen in het atelier in de Sint-Geertruiabdij
assi-mi-leren de poppen van de firma "REMDEO"

Daarnaast is er een **tentoonstelling**, getiteld **“De Belgische pop”**. Deze onderneming, waarbij Thiéry persoonlijk betrokken is, wordt gesteund door gravin Jean de Mérode. Onder de naam REMDEO (anagram vr. Mérode en Latijn voor ‘zaak van God’) wordt in Leuven een poppenindustrie opgezet, waarin de “mutilés et éprouvés de guerre” worden tewerkgesteld. Het atelier is gevestigd in de Sint-Geertruiabdij. De lichamen van de poppen zijn uitgevoerd in papier-maché en ook dertien-veertienjarige kinderen helpen bij de vervaardiging. Op die manier hebben ze een zeker onderkomen in deze zware tijd en krijgen ze een kleine vergoeding.

Voor de vervaardiging van het hoofd en de ogen (porselein en glas) doet Thiéry een beroep op een “spécialiste de la petite plastique”, Arthur Charlier. De afgewerkte poppen worden tentoongesteld, getooid in de klederdracht van diverse steden of streken van België.

Voor de modellen inspireert Thiéry zich op de geraffineerde poppenindustrie in Frankrijk, waarmee het Leuvense product kan wedijveren. Onder de pruik krijgen de hoofden wel het merk “CHARLIER LOUVAIN” ingestempeld en onder de voetjes de stempel REMDEO.

Arthur Charlier met zoon Jacques in het atelier in de Sint-Annastraat, met op de achtergrond een zicht op de productie

Geleidelijk aan beginnen de zonen van Arthur hun eigen taak in het atelier op te nemen. Valentin (°1900) tekent en boetseert, Maurice (°1895) bereidt de grondstoffen en gietvormen voor, Constant (°1902) houdt zich bezig met de technische problemen en Jacques (°1899) legt zich in het begin toe op de vervaardiging van brandglas

Het succesrijke aardewerkatelier heeft echter ook een schaduwzijde. De schadelijke stoffen die in het atelier vrijkomen bij het vervaardigen van glas- en aardewerk hebben de vroegtijdige dood van twee zonen tot gevolg. Geleidelijk aan zal Jacques de leiding van het atelier overnemen en wordt hij tevens verantwoordelijk voor de aardewerkproductie. Constant zal later het atelier verlaten en in de administratie terecht komen.

Op 3 november 1930 overlijdt de vader en oprichter van het familiebedrijf, Arthur Charlier. Datzelfde jaar organiseert Armand Thiéry een groots opgezette **tentoonstelling** met allerlei nevenmanifestaties ter gelegenheid van de **100ste verjaardag van de onafhankelijkheid van België** en de voltooiing van de restauratiewerken aan de Sint-Geertruiabdij.

Siervaas met voorstelling van de HH. Albertus en Elisabeth, in 1930 aangeboden aan het koningspaar

Onder het patronaat van de Belgische en Franse regering, de provincie Brabant en de stad Leuven vertegenwoordigen talloze kunstenaars, niet alleen Leuvenaars, maar ook 65 andere artiesten, de toenmalige Belgische kunstwereld. Gelijktijdig loopt aan de Leuvense Academie een tentoonstelling over eigentijdse kunst, waarbij een groot aantal werken van Meunier worden geëxposeerd. Er wordt een grote tombola georganiseerd waarbij talrijke kunstenaars één of meerdere kunstwerken afstaan ten voordele van de restauratiekosten van de abdij.

Bij de kunstenaars is ook Jacques Charlier aanwezig. In de abdij is immers menig werk van het atelier terug te vinden. Ter gelegenheid van de tentoonstelling biedt het organiserend comité aan het toenmalige koningspaar **Albert en Elisabeth** een **vaas** aan, vervaardigd door Jacques Charlier, en gedecoreerd met de voorstelling van hun beide patroonheiligen, geflankeerd door heraldische motieven.

Op de tentoonstelling is het atelier vertegenwoordigd met de verschillende technieken die door Charlier worden toegepast. Een korte opsomming in de catalogus leert ons de verschillende producten kennen. Deze technieken worden uitvoeriger bestudeerd door Paul Victor Maes, de Leuvense schilder, die zelf nog in het atelier van Jacques de verschillende technieken aanleerde en als eerste in een publicatie het bestaan ervan weer onder de aandacht bracht.

Vooreerst is er de nabootsing van de **Italiaanse majolica**, in aardewerk met tinhoudend glazuur en veelkleurige versiering, zoals de tegels en schouwmantel in het H. Harthuis in de Vesaliusstraat.

Voor bepaalde soorten aardewerk gebruikt de kunstenaar gegoten pasta, voor producten in porselein: “des terres de Louvain coulées, moulées, engobées et vernissées”. Deze techniek werd gebruikt voor het maken van sierlijke potten en vazen, in de “**Modern Style**”, zowel **art nouveau** als **art déco**, een product dat door het atelier nog tot de jaren 40 met succes wordt geproduceerd.

Een derde techniek is het procédé met eveneens **tinhoudend glazuur** en een **polychrome decoratie**, die zowel voor utilitair als decoratief aardewerk wordt gebruikt. Het decoratieve aardewerk omvat allerlei potten, sierkruiken, tabakspotten, sierborden, die meestal in opdracht werden vervaardigd. Vaak zijn ze voorzien van wapenschilden, monogrammen, allegorische elementen of data. Men gebruikt ook motieven, ontleend aan de 16de of 17de eeuw, niet alleen voor het vaatwerk, maar ook voor het brandglas. Deze producten zijn uniek in hun genre en vinden hun kopers in abdijen, kloosters, en bij edelen in binnen- en buitenland.

Kruik met decoratie 'à l'ancien'

Siervaas in de "Modern style" of art deco

Zo was ook **Withney Warren**, de Amerikaanse architect van de universiteitsbibliotheek, bevriend met Charlier en veel van zijn aardewerk vindt zijn weg naar Amerika. Vandaag nog worden veel van deze stukken daar nog steeds beschouwd als authentiek werk uit de 17de of 18de eeuw. Het handwerk, de archaïserende motieven en de gecraqueleerde emails versterken dit authentieke karakter.

Tot de utilitaire producten behoren tabakspotten, kandelaars, farmaciepotten en omhulsels voor bloempotten met bijhorende voetstukken. Die objecten zijn meestal uitgevoerd in de “Modern Style”.

Gertrudisbuste, ontworpen bij de tentoonstelling in de abdij in 1930

Verder wordt er ook melding gemaakt van “**figurines stanifères**”, die door een ingewikkelde puzzel van talrijke losse stukken in een vorm gegoten worden. Zo bewaart museum M een polychroom beeld van Sint-Anna-ten-Drieën, gecopiëerd naar een groep uit het museum van Namen, evenals een monniksfiguur, nagebootst van een Sint-Leonardusbeeldje van de paaskandelaar van Zoutleeuw. Ter gelegenheid van de tentoonstelling in 1930 vervaardigt Jacques Charlier ook een **buste van de H. Gertrudis**, nagebootst naar een middeleeuws beeld van de H. Gertrudis van Nijvel.

Een ander succesrijk product zijn de **gehistorieerde tegels** in de trant van de bekende wit-blauwe Delftse tegels. Talrijke schouwmantels en keukens in het Leuvense worden met deze namaakdelfttegels gedecoreerd, die op de aloude werkwijze in houten mallen met gleisaarde worden vervaardigd. Die tegels waren ook massaal aanwezig in de gerestaureerde Sint-Geertruiabdij.

Met een laatste onderdeel van de atelierproductie komen we bij de **keramiek** die vervaardigd werd voor de verfraaiing van de **buitengevels van burgerhuizen en interieurs van speciaalzaken** als apotheken (vroeger apotheek Deneef in de Bondgenotenlaan), slaggers, café's (het Windmoleken in de Bondgenotenlaan), vishandels (De Walvis in de Mechelsestraat, vroegere vishandel Vanweddingen), enz. Die productie stopt wel bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en sterft langzaam uit rond 1930.

Door de grote brand van Leuven in 1914, de heropbouw zowel na de Eerste als na de Tweede Wereldoorlog en de nieuwe bouwstijlen en stadsvernieuwing, is het grootste deel van die productie verdwenen.

Slechts een **tiental woningen in de Leuvense binnenstad** vertonen nog sporen van dit facet van het Charlieratelier. We noemden reeds de huizen in de Mechelsestraat. Het ouderlijk huis in de Tessenstraat (nr. 3) is intussen verdwenen.

Een mooi, nog bewaard voorbeeld bevindt zich in de **Regastraat (nr. 25)**, met een decoratie van zwaluwen en een boot, een haan, zwanen en een artdecovrouwenhoofd.

Tegeltabelau met haan (Regastraat 25)

De buitengevel van het **huis nr. 11 in de Savoyestraat** (thans restaurant Italia) is rechts gedecoreerd met een klomp, vlottend op water, waarin vissen zwemmen. Die voorstelling verwijst naar de oorspronkelijke benaming van de herberg "Le Sabot", die hier gevestigd was. Rechtsonder zien we de signatuur "A. Charlier 1930". De 'pendant' van dit tafereel, aan de linkerkant, werd een aantal jaren geleden verwijderd omwille van de Franstalige inscriptie. In het interieur werden enkele jaren geleden gehistorieerde tegels overpleisterd.

Tegeltabelau met vissen, gesigneerd Charlier Louvain (Savoyestraat)

Een andere merkwaardige geveldecoratie vertoont het huis nr. 128 in de Tiensestraat, het **voormalige huis "Niclaes"**, een speciaalzaak voor rookartikelen. Het werd in 1911 in eclectische stijl opgetrokken, naar een ontwerp van E. Peeters.

Het fronton boven de vensterpartij op de eerste verdieping is gedecoreerd met geglazuurde tegels met botanische motieven, terwijl de blindboogjes boven de vensterpartij op de tweede verdieping een gestileerd mannen- en vrouwenhoofd bevat, evenals een siervaas. Dit pand staat sinds geruime tijd leeg en de toekomst ervan is onzeker.

Geveldecoratie voormalig huis "Niclaes", Tiensestraat 128

Gevel Maria-Theresiastraat 73 (1912)

Een andere woning, gelegen in de **Maria-Theresiastraat (nr. 73)**, werd eveneens opgetrokken in eclectische stijl, en het ontwerp uit 1912 is in de sokkel gesigineerd “C. Goemans / architecte”. Boven de deuroplijsting en de vensterboog van de benedenverdieping prijkt een gedecoreerd fronton van kleurrijke faiëncetegels met rode klaprozen en decoratieve ranken en krullen. Op de voordeur van deze woning werd enkele weken geleden een bouwaanvraag aangeplakt. De bedoeling hiervan is onduidelijk.

Sinds 1989 verdwenen gedecoreerde faiënceta-bleaus met bloem- en diermotieven van Charlier aan de **Geldenaaksevest** (nrs. 56 en 122).

De vermelde huisgevel in de Savoyestraat met het gesigineerde tafereel van Arthur Charlier komt zelfs niet voor in de recente inventaris van het bouwkundig erfgoed van de stad Leuven. Slechts enkele andere Leuvense woningen vertonen nog sporen van dit facet van het Leuvense atelier. Uit het voorgaande blijken de diversiteit en het belang van de productie van dit Leuvense atelier, zeker tot aan het begin van de Tweede Wereldoorlog.

Tussen beide wereldoorlogen is Jacques Charlier vooral actief als vervaardiger van **brandglas en kunstce-ramiek**. Vooral het archaïserend aardewerk en de stukken in “Modern Style” vinden een grote afzet.

In 1944 wordt het atelier in de Sint-Annastraat verwoest. Constant Charlier gaat aan het werk in de Koninklijke Bibliotheek van Brussel. Ondertussen maakt Jacques kennis met Jozef Muls, van 1939 tot 1952 hoogleraar kunstgeschiedenis in Leuven en tijdens de Tweede Wereldoorlog directeur-generaal Schone Kunsten op het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen. Door zijn toedoen wordt Jacques leraar aan Hoger Instituut voor Sierkunsten in Brussel, maar na drie jaar keert hij naar Leuven terug.

Ondertussen was hij reeds aangetrokken door de heer Watelet, directeur van de “**Produits Céramiques de la Dyle**” in Wijgmaal, een bedrijf dat tot dan toe enkel industriële tegels vervaardigde. Jacques gaat er halftijds aan de slag en leidt er een afdeling waar siervazen en ander decoratief aardewerk volgens de oude procedés vervaardigd worden. Op dat ogenblik woont Jacques in de Weldadigheidsstraat.

Tabakspot ontworpen voor de heer Watelet

Vanaf 1947 wordt het atelier in Wijgmaal versterkt met de zusters Hanquiné, en de ploeg rond Jacques begint hier ook met de productie van handgeschilderde zgn. ‘**Delftsblauwe**’ wandtegeltjes, maar daarbuiten blijft hij ook zijn eigen produkten verder ontwikkelen en experimenteert hij voortdurend met nieuwe technieken en leemsoorten. Ook Constant blijft actief in het ceramiekbedrijf.

In 1948 vertegenwoordigt Jacques de N.V. Ceramiekproducten De Dijle op de tentoonstelling van Belgische kunstkeramiek in Brussel en een jaar later is zijn werk te zien op het kunstsalon van schilderkunst en toegepaste kunsten in Leuven.

In 1958 wordt Jacques aangesteld als leraar in de keramiek aan de Leuvense Academie voor Schone Kunsten waar hij een nieuwe generatie leerlingen opleidt. Vanaf 1958 wordt de Wijgmaalse keramiekfabriek samengevoegd met **Gilliot in Hemiksem** en het decoratieatelier met handgeschilderde tegels en sierproducten stopgezet.

Vanaf dan begint Jacques, samen met het vroegere personeel uit het Wijgmaalse atelier, een eigen zaak op de **Diestsevest** (eerst Tempelhof) te Leuven: “**Keramiek van Leuven**” – “**Céramique de Louvain**”. Hij vervaardigt hier de Delftsblauwe wandtegeltjes, die hij enkele jaren voordien gecreëerd had voor de “Produits Céramiques de la Dyle”, en de fabrieken van Hemiksem leveren hem hiervoor het glazuur en de biscuittegels.

Daarnaast maakt Jacques ook allerhande stukken die door het cliënteel zelf voor bepaalde gelegenheden worden besteld. Hij schrijft hierover in zijn prospectus: “*Een zelfstandig kunstatelier biedt meer mogelijkheden dan een fabriek en laat toe aan alle suggesties vanwege het cliënteel met meer soepelheid gevolg te geven en eventueel nieuwigheden te scheppen. Alle bestellingen zullen met de grootste zorg en nauwkeurigheid worden uitgevoerd*”.

Tegeltableau met gezicht op het atelier en onderaan voorstelling van het bedrijf “Céramiques de la Dyle”, ontworpen voor de tentoonstelling in Brussel in 1947

Schouwmantel met deco-ratie van “Delft-blauwe” tegeltjes (1947)

Bezoek van koningin Elisabeth aan de tentoonstelling in Brussel in 1947

Constant Charlier en koning Boudewijn bij de herdenkingsschotel met voorstelling van de Koninklijke Bibliotheek Albert I (1969)

Tot aan zijn overlijden in 1964 blijft Jacques werkzaam in zijn atelier op de Diestevest. Samen met Constant vervaardigen de broers vanaf de jaren 50 vooral **gepersonaliseerde sierborden en vazen**, ontworpen ter gelegenheid van vieringen of verjaardagen, heel vaak gedecoreerd met een iconografie die geïnspireerd is op middeleeuwse miniaturen of gravures. Ook gehistorieerde tegeltableaux worden regelmatig in het atelier besteld.

Na Jacques' overlijden zetten Constant en Madeleine Hanquiné de zaak voort tot ze definitief verdwijnt in 1977.

Van deze latere productie vermelden we hier alleen de vervaardiging voor het koningspaar **Boudewijn en Fabiola** van een **herdenkingsschotel** ter gelegenheid van de opening van de Koninklijke Bibliotheek Albert I in 1969, gedecoreerd met de voorstelling van het nieuwe gebouw.

Nog in 1981 wordt in **Brussel** een **tentoonstelling** gewijd aan het werk van het atelier Charlier, hoofdzakelijk dan van Constant, de laatste dan nog in leven zijnde zoon van Arthur, die op het einde van de 19de eeuw het atelier opstartte. Constant zelf overlijdt op 3 september 1987. **Ondertussen verdwijnen, althans in het Leuvense straatbeeld, de laatste getuigenissen van dit eens zo geroemde kunstatelier.**

BIBLIOGRAFIE

MAES, Paul Victor, *Oud brandglas uit Leuvens privébezit*, in *Oude kunst in Leuvens privébezit* (tent. cat.), Leuven, 1964, 155-190.

ID., *De aardewerkproductie van het atelier Arthur Charlier en zonen (1892-ca.1930)*, in *Arca Lovaniensis. Artes atque historiae reserans documenta*, 9/a, *Jaarboek 1980*, Leuven, 1982, p. 169-180.

ID., *Leuvens brandglas. De produktie tijdens de 16de eeuw en de nabootsing van oude brandglasmedaillons in de 19de en 20ste eeuw* (*Arca Lovaniensis. Artes atque historiae reserans documenta*, 13, *Jaarboek 1987*), Leuven, 1987.

SMEYERS, Maurits, *Armand Thiéry (Gentbrugge, 1868 – Leuven, 1955). Apologie voor een geniaal zonderling* (*Arca Lovaniensis. Artes atque historiae reserans documenta 19-20, Jaarboek 1990-1991*), Leuven, 1992.